

Nemzetközi jog

Szerkesztette

Kende Tamás – Nagy Boldizsár

Sonnevend Pál – Valki László

Complex

Szerkesztők:

Kende Tamás
Nagy Boldizsár
Sonnevend Pál
Valki László

Szerzők:

Dunay Pál (6/II., 27., 38. fejezet)
Hoffmann Tamás (5., 6/I., 25., 37. fejezet)
Jeney Petra (8/I–VI., VIII–IX. fejezet)
Kajtár Gábor (12., 13., 34., 35. fejezet)
Kardos Gábor (1., 8/VII., 21/I–V., VII., 22., 31. fejezet)
Kende Tamás (11., 14., 15., 16., 20., 29. fejezet)
Lattmann Tamás (7., 21/V–VII., 26., 28., 37. fejezet)
Mink Júlia (21/V., VII. fejezet)
Nagy Boldizsár (9., 17., 18., 19., 24., 30., 32/I., III. fejezet)
Sonnevend Pál (10., 23., 32/II. fejezet)
Valki László (2., 3., 4., 33., 36. fejezet)

A borítón megjelenő kép Sebastiao Salgado: *Walking on what to be used Lake Fagubine, Mali 1985* című alkotása.

© dr. Dunay Pál, dr. Hoffmann Tamás, dr. Jeney Petra, dr. Kajtár Gábor, dr. Kardos Gábor,
dr. Kende Tamás, dr. Lattmann Tamás, dr. Mink Júlia, dr. Nagy Boldizsár,
dr. Sonnevend Pál, dr. Valki László, Budapest, 2014

© Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2014

©Sebastiao Salgado / Amazonas / nbpicture

**A Wolters Kluwer Kft. az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők
Egyesülésének a tagja.**

I. A nemzetközi humanitárius jog kialakulása

A fegyveres erőszakot az **emberi történelem kezdetei óta** minden kultúrkörben korlátok közé igyekeztek szorítani, a leggyakrabban vallási előírások formájában. Indiai szent iratokban – például a Mahabharátában vagy Manu törvénykönyvében – előírások találhatóak a harcképtelen ellenséges katona és az ellenséges polgári lakosság megkímélésére vagy bizonyos fegyverek, így a mérgezett nyílvevő használatának tilalmára. Ezek a szabályok ugyanakkor **nem pusztán humanitárius célból** születtek, alkalmazásukban gazdasági és taktikai megfontolások is fontos szerepet játszottak. Egy meghódított területen a polgári lakosság megtizedelése például fontos erőforrástól fosztotta volna meg a terület új uralkodóját, az ellenséges hadifoglyok megölése pedig valószínűleg azonnali megtorlást vont volna maga után a másik oldalról. A kölcsönösség (reciprocitás) elve tehát a kezdetektől fontos szerepet játszott a humanitárius szabályok kialakulásában.

Az ókorban ugyanakkor humanitárius szabályok ritkán keletkeztek, az első kísérlet egységes rendszerbe foglalásukra a középkori Európában történt. A **középkorban** számos hadi szabályzat született, amelyek a katonák számára tanúsítandó magatartást írták elő. II. Richard angol király például fővesztés terhe mellett megtiltotta, hogy katonái erőszakot kövessenek el nők és papok ellen, polgári lakosok házáit és a templomokat feldúlják. A katolikus egyház szintén megpróbálta mérsékelni a harcokhoz kapcsolódó erőszakot. Az 1095. évi clermonti zsinat például meghatározott napokat Isten békéje (*treuga Dei*) alá tartozónak nyilvánított (**0000**), amelyeken tilos a háború folytatása, az 1139. évi II. lateráni zsinaton betiltották a számszeríjat, az 1179. évi III. lateráni zsinat pedig előírta a hadifoglyokkal való emberséges bánásmódot. A lovagi hadviselésben ezzel egyidejűleg íratlan, de a lovagok által széles körben elfogadott normák alakultak ki, a lovagiasság szabályai (*ius armorum*). Ezek előírták a nők és a gyengék védelmét, a fogságba esett lovaggal való humánus bánásmódot és a hadviselés módját. Amennyiben vita támadt a szabályok alkalmazása kapcsán – például egy lovag nem fizette ki foglyul ejtőjének a megkövetelt váltságdíjat – lovagi bíróságok járhattak el az ügyben.

A lovagiasság szabályai azonban a mai nézőpontból nem minősülnek különösen lovagiasnak, megengedett volt ugyanis az ostrommal bevett városok lakóinak felkoncolása, a megállapodás biztosítására túsok szedése, akiket nem teljesítés ese-

tén kivégezettek. Emellett ezek a szabályok kizárólag **keresztény lovagok** egymás közötti háborúira vonatkoztak, ezért ezeket más körben nem alkalmazták, amint ezt a keresztes háborúkban elkövetett sorozatos atrocitások is mutatják. Ennek ellenére a 16. századra még ezek a viszonylag kevés korlátozást tartalmazó szabályok is elenyésztek, és a vallásháborúkkal beköszöntött a féktelen erőszak kora. Az európai háborúk – különösen a harmincéves háború – barbársága hatására ugyan olyan elismert nemzetközi jogászok, mint *Hugo Grotius* (*De iure belli ac pacis*) és *Alberico Gentili* (*De iure belli*) átfogó műveket szenteltek a hadijognak, de ezeknek a gyakorlatban minimális hatásuk volt **(0000)**.

- 1895** A 18. századra az állandó állami hadseregek megjelenése pozitív változást hozott. Az állandó hadsereg hatékony működésének biztosítása érdekében kiképzésre és szigorú szabályokra volt szükség, amelyek nem engedhettek korlátlan harctéri erőszakot. *Rousseau* emellett leszögezte *A társadalmi szerződésről* szóló című művében, a háború nem emberek, hanem államok közötti összecsapás, amelyben a katonák csak az állam képviselőiként vesznek részt, és amint megadták magukat, már emberi lényként kell velük bánni, tehát önkényesen nem foszthatóak meg életüktől.¹ Ebből a forradalmian új megközelítésből tehát levezethető a humanitárius nemzetközi jog alapvető szabálya, a harcosok és a harcban részt nem vevők megkülönböztetése. Így kezdett kirajzolódni az a koncepcionális háttér, amelyből később kifejlődött a humanitárius nemzetközi jog szabályrendszere. A felvilágosodás eszmerendszerének hatását a hadijog újraéledésére jól mutatja az 1776-os amerikai függetlenségi nyilatkozat is, amely a britek elleni felkelés egyik okaként megemlíti, hogy a brit kormány indiánokat bujtott fel a telepések ellen, akik nemre és korra való tekintet nélkül folytattak hadviselést a lakosság ellen, vagyis tulajdonképpen megsértették a hadijogot.
- 1896** A modern nemzetközi humanitárius jog megszületése azonban jelentős mértékben a **Nemzetközi Vöröskereszt** létrejöttéhez kapcsolható. 1859-ben *Henry Dunant* genfi kereskedő a solferinói csatát követően a helyszínen tapasztalta meg a háború okozta szenvedéseket, és tapasztalatait 1862-ben a *Solferinó emléke* című könyvben osztotta meg a világ közvéleményével. Ebben javaslatot tett a harctéri sebesülteket védő nemzetközi egyezmény elfogadására is, amelynek hatására még abban az évben létrejött egy genfi székhelyű civil szervezet – a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának elődje –, majd 1864-ben a nagyhatalmak részvételével megtartott genfi diplomáciai konferencián megszületett az *Egyezmény a hadra kelt seregek sebesült katonái sorsának javítása végett*.²
- 1897** Az ezt követő időszakban a Nemzetközi Vöröskereszt közreműködésével több újabb egyezményt fogadtak el, amelyek a nemzetközi jog védelmét kiterjesztették a háború

¹ Rousseau (1762), IV. fejelet.

² 1911. évi XX. törvénycikk a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei sorsának javítása végett Genfben kötött egyezménye becikkelyezéséről.

áldozataira, vagyis azokra a személyekre, akik védtelenek a fegyveres konfliktusokkal járó erőszakkal szemben. Így a sebesült katonák védelme mellett szabályozás született a hajótöröttek, hadifoglyok és a polgári lakosság védelméről is. Ez a törekvés 1949-ben érte el a csúcspontját, amikor a genfi diplomáciai konferencia eredményeként négy külön egyezmény elfogadásával védelemben részesült a fegyveres konfliktusok valamennyi potenciális áldozata. A nemzetközi jogi irodalomban ennek megfelelően a háború áldozatainak védelmét szolgáló joganyagot **genfi jognak** nevezik.

A háború áldozatainak védelmét szolgáló szabályozás mellett a **harctéri erőszak** 1898 korlátozására irányuló nemzetközi jogalkotásra is sor került. Ennek előzménye az amerikai polgárháborúra vezethető vissza. *Francis Lieber*, a Columbia egyetem professzora 1863-ban kidolgozott egy hadviselési szabályzatot (Lieber-szabályzat), amelynek betartását Lincoln elnök előírta az északi erők számára. Ez világosan meghatározta a harcok során tanúsítható magatartást, a fogságba ejtett ellenséges katonákkal és a polgári lakossággal szembeni bánásmódot, és ezek megszegése esetén szankciókat is kilátásba helyezett. Az Andersonville-i hadifogolytábor parancsnokát, Henry Wirz kapitányt például a szabályzat alapján a déli hadifoglyokkal szembeni kegyetlen bánásmód miatt ítélték halálra. A Lieber-szabályzat mintaként szolgált más államok hadijogi szabályzataihoz, és jelentősen inspirálta a fegyveres konfliktusokban alkalmazható erőszakkal kapcsolatos nemzetközi kodifikációt.

Nem sokkal ezután, 1868-ban, megszületett az **első nemzetközi fegyvertilalmi 1899 egyezmény**, a *Szentpétervári nyilatkozat*, amely betiltotta a 400 gramm alatti robbanó lövedékek használatát és hangsúlyozta, hogy a háború célja nem az ellenfél hadseregének megsemmisítése, csak annak a győzelemhez szükséges mértékben történő meggyengítése. A háborúban alkalmazható eszközökkel és módszerekkel kapcsolatos átfogó egyezmények megszületésére azonban az 1899. és 1907. évi hágai békekonferenciákig kellett várni, amelyeken több ilyen tartalmú nemzetközi megállapodást fogadtak el. Különösen jelentős az 1907. évi IV. hágai egyezményhez csatolt *Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól*,³ amellyel a történelemben először fogadták el a nemzetközi közösség tagjai, hogy hadviselés során az erőszakot korlátok közé kell szorítani.

A genfi jog mellett, a hadijog másik pólusaként a szakirodalom ezért hagyományosan elkülönítette a harctéri erőszakkal kapcsolatos szabályozást, a **hágai jogot**. Ez a különbségtétel azonban soha nem volt problémamentes, hiszen ez a két terület mindig is jelentős mértékű átfedést mutatott. A hadifoglyok és a polgári lakosság védelme például, amely a genfi jog területéhez tartozik, csak úgy realizálható, ha különbséget tudunk tenni a polgári lakosság és a harcban jogszerűen részt vevő kombattánsok

³ 1913. évi. XLIII. törvénycikk az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában.

között, aminek megállapítása viszont a hágai jog terrénuma. Hasonlóképpen, a polgári lakosság hatékony védelme nem képzelhető el a fegyverek és hadviselési módszerek korlátozása nélkül, ami megint csak a hágai jog szabályozási területének részét képezi. Az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv megalkotásával pedig, amely az 1949. évi genfi egyezmények továbbfejlesztése mellett a hágai jog szabályait is magában foglalta, ez a szétválasztás végképp idejétmúlttá vált.

II. A nemzetközi humanitárius jog jogforrási rendszere

A) A genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyveik

- 1901** A nemzetközi humanitárius jog jelenlegi rendszere az 1949-ben elfogadott **négy genfi egyezményre** és az azokat módosító **kiegészítő jegyzőkönyvekre** épül. Ezeket számos egyéb, különböző részterületeket szabályozó nemzetközi szerződés, valamint a kötelezőnek tekintett nemzetközi szokásjogi normák egészítik ki. A genfi egyezmények mára univerzális elfogadottsággal bírnak, mivel azokat a világ minden állama megerősítette, abban pedig szakirodalmi egyetértés mutatkozik, hogy tartalmuk ma már **szokásjogi** erejű, azaz ratifikáció hiányában is kötelező, egyes elemeik pedig egyenesen a nemzetközi *jus cogens* részének tekinthetők.
- 1902** 1949-ben, több mint három hónapos tárgyalássorozat végén a következő **négy egyezményt** írták alá az államok:
1. Egyezmény a hadra kelt fegyveres erők sebesültjeinek és betegeinek helyzetének javításáról (I. genfi egyezmény).
  2. Egyezmény a tengeri haderők sebesültjeinek és betegeinek helyzetének javításáról (II. genfi egyezmény).
  3. Egyezmény a hadifoglyokkal való bánásmódról (III. genfi egyezmény).
  4. Egyezmény a polgári lakosság háború idején való védelméről (IV. genfi egyezmény).
- 1903** Magyarország az egyezményeket azok elfogadása napján ugyancsak aláírta, majd 1954-ben ratifikálta.⁴
- 1904** A négy egyezmény elfogadásának célja a fegyveres konfliktusok során alkalmazandó humanitárius tárgyú normák rendszerének átfogó kodifikációja volt. Ezek az egyezmények azonban nem tértek ki a szűkebb értelemben vett hadviselési szabályokra. Azok tekintetében továbbra is az 1907-ben elfogadott hágai hadviselési sza-

⁴ 2000/17., 2000/18., 2000/19., 2000/16. nemzetközi szerződések a külügyminisztertől.

bályzat⁵ maradt irányadó, kivéve azokat a kérdéseket, amelyekre az egyezmények fejlettebb szabályokat tartalmaztak. A legfontosabb újítást a IV. genfi egyezmény elfogadása jelentette, amely a **polgári lakosság** védelmét biztosító szabályokat állapította meg, első alkalommal önálló nemzetközi szerződési formában.

Az egymáshoz képest önálló egyezmények együtt zárt rendszert alkotnak, számos **1905 azonos tartalmú cikket** tartalmaznak, amelyek a különböző szabályozási területek tekintetében azonos kötelezettségeket írnak elő. Így például mind a négy egyezmény tartalmazza az úgynevezett „súlyos jogsértések”, azaz az egyezményi előírások leg-súlyosabb megsértésének eseteinek meghatározását, valamint az azokkal szembeni büntetőjogi fellépés kötelezettségét.⁶ Emellett az egyezmények az alkalmazásuk feltételeire vonatkozó első három cikke egymással teljes mértékben megegyezik, így azokra „közös” cikkeként hivatkoznak.

Az egyezmények a hangsúlyt a **humanitárius** tárgyú normákra helyezték, aminek **1906** oka elsősorban a korszak általános felfogásában keresendő. E szerint a hadviselés kérdései a fegyveres erő általános tilalmát kimondó, az ENSZ Alapokmányában foglalt norma okán nem tűntek elsődlegesnek. Bár később e felfogás tarthatatlannak bizonyult, sokáig nem tűnt úgy, hogy komoly gondot okoz, hiszen a korábbi, például a hágai egyezményekben foglalt hadviselési szabályok a genfi egyezmények elfogadásakor már egyértelmű szokásjogi erővel bírtak. A későbbiekben szükségesnek bizonyult e normák újraszabályozása is.

Fontos újdonságot jelentett, hogy az 1949-es egyezmények első alkalommal jelenítettek meg az államok határain belül zajló konfliktusokra alkalmazandó jogi előírásokat. A belső konfliktusok, polgárháborúk során irányadó szabályok tisztázása – különösen a második világháború előestéjén zajló spanyol polgárháborúval kapcsolatban – folyamatos igényként jelentkezett, ám a szuverenitásukat féltő államok ellenállása nem tette lehetővé ilyen tárgyú nemzetközi jogi normák elfogadását. A tény azonban, hogy az egyezmények közös 3. cikke kimondta alkalmazandóságukat, nagy előrelépést jelentett, még akkor is, ha a cikk tartalma csupán minimális emberi jogi természetű előírásokra szorítkozott. **1907**

A négy egyezmény tartalmát később **kiegészítő jegyzőkönyvekkel** módosították, **1908** illetve bővítették. Ezek a következők:

1. 1977 – Jegyzőkönyv az 1949-es genfi egyezmények kiegészítéséről és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről (I. kiegészítő jegyzőkönyv).

⁵ Kihirdette az 1913. évi XLIII. törvény (továbbiakban: Hágai hadviselési szabályzat).

⁶ I. genfi egyezmény. 49–54. cikk; II. genfi egyezmény. 50–53. cikk; III. genfi egyezmény. 129–132. cikk; IV. genfi egyezmény. 146–149. cikk.

2. 1977 – Jegyzőkönyv az 1949-es genfi egyezmények kiegészítéséről és a nem nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről (II. kiegészítő jegyzőkönyv).⁷
3. 2005 – Jegyzőkönyv egy további megkülönböztető jelvény elfogadásáról (III. kiegészítő jegyzőkönyv).⁸

1909 A két 1977. évi jegyzőkönyv a második világháború utáni időszakban jelentkező humanitárius jogi problémákra igyekezett megoldást kínálni, így például azokra, amelyek a **gyarmati háborúkban** keletkeztek. A genfi egyezmények államokra szabott, klasszikus nemzetközi jogi megoldásai ugyanis nehezen voltak alkalmazhatóak az ezekben a háborúkban fellépő új szereplőkre. Ennek a világpolitika nagyszínpadán is jelentősége volt, mivel az expanzív Szovjetunió Nyugat-ellenes összefogása a fejlődő, különösen az arab államokkal számos ponton erodálta a létező humanitárius jogi rendszert.

1910 Az I. jegyzőkönyv egy ekkorra már fontosnak tűnő adósságot is törlesztett a hadviselésre vonatkozó szabályok újrakodifikálásával. A II. jegyzőkönyv pedig a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban alkalmazandó, az egyezmények közös 3. cikkében foglalt szabályokat bővítette. E jegyzőkönyvek előírásainak nagy része szintén **szokásjogi erővel** bír, bár ez nem jelenthető ki egyértelműen azokat a nem részes államokat illetően, amelyek bírálták az előírásokat.

1911 2005-ben fogadták el a III. jegyzőkönyvet, amely egy új megkülönböztető jelvényt, a **vörös kristály** emblémát helyezte el a már létező jelvények rendszerébe. Az első, 1864-ben elfogadott genfi egyezmény a **vörös keresztet** jelölte meg, az 1929-ben elfogadott genfi egyezmények ugyanakkor – egyes muszlim államok, valamint Perzsia (Irán) nyomására – a **vörös félhold** és a **vörös oroszlán** emblémát rendszeresítették. A vörös keresztet 1864-ben nem vallási megfontolásból, hanem – a svájci lobogó színeinek megfordításával – a semlegesség szimbólumaként választották. Az 1949-es genfi egyezmények óta több állam is javasolt ugyan újabb szimbólumokat,⁹ de csak ezt tették kötelezően elismertté. A jegyzőkönyv és így az új jelkép elfogadottsága azonban még nem tekinthető általánosnak.¹⁰

⁷ 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről.

⁸ 2006. évi LXXVIII. törvény az 1949. augusztus 12-én aláírt genfi egyezmények egy további megkülönböztető jelvény elfogadásáról szóló, Genfben, 2006. június 19-én aláírt kiegészítő jegyzőkönyvének (III. Jegyzőkönyv) kihirdetéséről.

⁹ Az elutasított jelképek közül a legismertebb az akkor megalakult Izrael által javasolt, ám senki által nem támogatott vörös Dávid-csillag, amit Izrael később az egyezményekhez fűzött fenntartás alapján kezdett alkalmazni.

¹⁰ A jegyzőkönyvet eddig 64 állam erősítette meg, köztük Magyarország.

B) Egyéb nemzetközi szerződések

Az államok az alapvető egyezmények mellett több más nemzetközi szerződést is kidolgoztak. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága online humanitárius jogi adatbázisa 2013 végén több mint **hetven**, tág értelemben a nemzetközi humanitárius jog rendszerébe sorolható **egyezményt** tartalmazott.¹¹ Ezek az egyes részterületek önálló, az általános normákon túlmenő jogi szabályait határozzák meg. Önálló nemzetközi szerződések születtek például egyes fegyvertípusok alkalmazásának tilalmáról (vegyi- és biológiai, vagy újabban a kazettás fegyverek) vagy korlátozásáról (különböző aknák, robbanóeszközök) **(0000)**. Külön egyezményekbe foglalták a kulturális javaknak vagy a természeti környezetnek a fegyveres konfliktusok idején biztosítandó védelméről elfogadott normákat.

Külön kategóriát képeznek a **nemzetközi büntetőjog** elmúlt két évtizedben kialakult joganyagát kodifikáló egyezmények és egyéb dokumentumok. Ezek közül vitathatatlanul legfontosabb a Nemzetközi Büntetőbíróság 1998-ban elfogadott alapokmánya, a Római statútum **(0000)**.¹²

C) Nemzetközi szokásjog

A nemzetközi szokásjog **(0000)** különösen fontos a nemzetközi humanitárius jog területén, hiszen alkalmas arra, hogy kitöltse azokat a **szabályozási hézagokat**, amelyek akkor állhatnak elő, ha egyes államok valamiért nem fogadnak el nemzetközi szerződéseket. Nem szabad elfelejteni, hogy míg a háborúskodás szabályok közé szorítása az emberiséggel egyidős, addig a nemzetközi szerződések kötése csak az elmúlt két évszázad terméke. Így a szokásjog a hadijogi normák természetes terepe, a nemzetközi szerződések szövege nem véletlenül utal gyakran a „hadviselés szokásaira”.

A szokásjogként elfogadott normák kötelező ereje alól az állam csak akkor mentesülhet, ha azok tekintetében folyamatos tiltakozónak (*persistent objector*) **(0000)** minősül. Így, ha egy állam egy norma ellen már a szerződésbe foglaláskor is tiltakozott, majd az egyezményt sem erősítette meg, az adott előírás a nemzetközi jog általános szabályai alapján akkor sem fogja kötelezni, ha időközben minden más állam vonatkozásában beáll szokásjogi ereje. Emiatt különösen fontos, hogy megállapítható legyen, **mely normák bírnak szokásjogi erővel**. E célból született meg 2005-ben, a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága átfogó kutatási programjának ered-

¹¹ <http://www.icrc.org/ihl>.

¹² Rome Statute of the International Criminal Court. 1998, UNTS, vol. 2187, 3.

ményeképpen az a kétkötetes tanulmány, amely napjainkban irányadó szakértői értelmezésként használatos.¹³ A gyakorlati jogalkalmazás segítése céljából egy internetes szokásjogi adatbázist is kialakítottak.¹⁴

D) Az államok belső jogának szerepe

- 1916** Bár a humanitárius jog alapvető előírásait a nemzetközi jog forrásai határozzák meg, a rendszer nem lehet teljes az államok belső jogában megjelenő szabályok nélkül. Ezek feladata, hogy a nemzetközi jogi normákat **alkalmazhatóvá tegye** az állami intézmények számára, hiszen a nemzetközi jog szintjén megjelenő szabályozás gyakran nem teljes körű. Így például az elkövetett jogsértésekkel szembeni fellépés részletes szabályait nem a nemzetközi jog, hanem a belső jog határozza meg **(0000)**.
- 1917** Természetesen a humanitárius jog területén is igaz az az általános szabály, hogy a belső jogi előírásoknak összhangban kell lenniük a **nemzetközi jog szabályaival**. A nemzetközi jogi felelősséget sem az állam, sem pedig az egyén oldalán nem zárja ki az, hogy a jogsértő cselekmény egyébként megfelelt a belső jogi normáknak. A nem megfelelő belső jogi normák létezése azzal a veszéllyel járhat, hogy a jogsértő egyén (például az állam katonája) jóhiszeműen válik nemzetközi jogsértővé.

III. A nemzetközi humanitárius jog alapelvei

- 1918** A nemzetközi humanitárius jogban a következő négy alapelv kristályosodott ki:
1. az emberiesség elve,
  2. a szükségesség elve,
  3. a különbségtétel elve,
  4. az arányosság elve.
- 1919** Ezek az alapelvek ma már olyan egyezményes tilalmak formájában jelennek meg, amelyek egyértelmű **szokásjogi erővel is** bírnak. Ilyen tilalmi normák vonatkoznak például a megtorló vagy a megkülönböztetés nélküli támadásokra. Az alapelvek értelmezésének és gyakorlati alkalmazásának sajátossága, hogy azokat egymással összhangban lehet helyesen értelmezni és kell gyakorlatban alkalmazni. Az emberiesség és a katonai szükségesség elve például nem érvényesülhet egyidejűleg és kizárólagosan, hiszen az egyik teljessége a másik kioltásával járna. A jogszerű magatartás mindig ezek egyensúlyozása, mérlegelése eredményeképpen állapítható meg.

¹³ Henckaerts, Doswald-Beck (2005).

¹⁴ <http://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/home>.

Az **emberiesség** elve azt jelenti, hogy egyes ártó cselekményeket nem indokolhatnak semmilyen, még a háborús helyzetben legitimnek tekinthető okok sem. Egyben kifejezi az egész jogterület alapvető szabályozási célját is. Legkorábbi formájában a hágai hadviselési szabályzatok között, az úgynevezett Martens-klauzulában jelent meg, később pedig megerősítette azt az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv is. Az utóbbi kimondja, hogy a **konkrét egyezményi tilalom hiánya** nem jelenti egy adott harci magatartás vagy harceszköz megengedettségét. Ez a humanitárius jog rendszerében dinamikus mércét helyez el, mely szerint az emberiesség elvéből fakadó követelményekkel ellentétes eszközök és magatartások nem lehetnek jogszerűek. Ezek alkalmazása vagy megvalósítása ma háborús bűncselekménynek minősül.¹⁵

A **katonai szükségesség** elve a katonai célok eléréséhez szükséges mozgásteret biztosítja a hadviselők számára. A szükségesség igazolja az ellenséges féllel szembeni ártó cselekményeiket, ugyanakkor e magatartások korlátjaként is működik. A szükségesség által nem indokolt ártó cselekmények nem minősülnek jogszerűeknek. Így például az ellenséges fél harcolói elleni, akár halálos támadásokat is igazolhatja a szükségesség, ám a harcokban részt nem vevő polgári személyek elleni cselekményeket nem. Ugyanezért nem engedi a hadviselés joga a magatehetetlen sebesültek vagy magukat megadó harcolók további támadását. A hadviselés tényéből fakadó sajátosság, hogy a szükségesség és az emberiesség elve között feszültség áll fenn, egyidejű érvényesülésük kizárt. Ennek egyik jele, hogy például az *Emberi jogok európai egyezménye* szerint nem jelenti az élethez való jog sérelmét az olyan halálos eset, amely jogszerű katonai cselekmény eredménye.¹⁶ A **szükségesség** elvének sérelmét jelentő cselekmények napjaink nemzetközi jogi rendszerében a háborús bűncselekmények között szerepelnek.

A **különbségtétel** elve a nemzetközi humanitárius jog területén több, az összeütköző feleket terhelő kötelezettségben ölt testet:

1. Különbséget kell tenni a támadható és a nem támadható személyek vagy objektumok között.
2. A harcolóknak meg kell különböztetniük magukat a másik féltől (egyenruhák vagy legalább megkülönböztető jelzések használatával).
3. A harcolóknak meg kell különböztetniük magukat a fegyveres konfliktusban megjelenő semleges szereplőktől (például az ENSZ- és más békefenntartó erőktől, illetve segélyszervezetektől).

¹⁵ Lásd például a római statútum 8. cikke 2. bekezdésének néhány kitételét: „Kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket”, „súlyos szenvedések okozása, illetőleg a testi épség vagy az egészség súlyos károsítása”, „annak kijelentése, hogy senki számára sincs kegyelem”, „az emberi méltóság súlyos megsértése, különösen a megalázó és lealacsonyító bánásmód”.

¹⁶ 15. cikk 2. bek.

4. A harcolóknak meg kell különböztetniük magukat a nem harcolóktól, illetve az egyéb védett személyektől, ami napjaink konfliktusaiban egyre komolyabb problémát jelent.
- 1923** A fenti kötelezettségek megsértését jelentő cselekmények a modern nemzetközi jog értelmezésében szintén háborús bűncselekménynek minősülhetnek. E kötelezettségek természetesen **mind a két felet** terhelik, így a fegyveres támadások esetében a másik fél is köteles gondoskodni arról, hogy a támadható személyeket és objektumokat elkülönítse a jogi védelem alá tartozó polgári objektumoktól vagy jogi védelemre egyébként jogosult polgári személyektől. Utóbbiak pajzsként való felhasználása például ugyancsak háborús bűncselekménynek minősül.
- 1924** Az **arányosság** elvének szerepe, hogy segítsen egyensúlyt teremteni az egymással versengő katonai és emberiességi érdekek között. Egy katonai célpont ellen indított támadás esetén várhatóan akkor is lehet és kell polgári áldozatokkal számolni, ha a támadás egyébként megfelel a hadviselés jogának. A hadviselő fél köteles az arányosság vizsgálatára, amelynek célja annak megállapítása, hogy a támadás a védett személyek és anyagi javak körében milyen mértékű kárt okozhat. A támadás ugyanis csak feltétlenül szükséges mértékű károkat okozhat, és nem haladhatja meg a támadással elérhető katonai előny mértékét. Ennek megsértése a támadás jogellenességét eredményezi, szándékos elkövetés esetén pedig háborús bűncselekménynek minősül.

IV. Nemzetközi és nem nemzetközi fegyveres konfliktusok

- 1925** A klasszikus nemzetközi jog a hadijogi szabályok alkalmazását a **hadiállapot** beálltához kötötte. Ez azonban jelentős kockázatokat rejtett magában. Mivel a hadiállapot fennállta az érintett hadviselő felek szubjektív értékítéletétől függött, így ha a fegyveres konfliktusban álló államok nem ismerték el a hadiállapotot, a hadijogi szabályokat sem lehetett alkalmazni **(0000)**. Ezen a formális megközelítésen jelentősen változtatott az 1949. évi genfi egyezmények közös 2. cikke, amely a humanitárius jog tárgyi alkalmazási körét kiterjesztette a **nemzetközi fegyveres konfliktusokra** is. Ez azt jelenti, hogy az államok közötti tényleges fegyveres összeütközés megtörténtét kell vizsgálni, így a humanitárius nemzetközi jog szabályrendszere minden államközi fegyveres összecsapásban alkalmazhatóvá válik.
- 1926** Ezt az egyszerű, tényszerű alapokon nyugvó megközelítést némileg megváltoztatta az 1977. évi I. kiegészítő jegyzőkönyv. Ez ugyanis a nemzetközi fegyveres konfliktus fogalmát olyan esetekre is kiterjesztette, amelyekben a népek önrendelkezési joguk gyakorlásával „a gyarmati uralom, az idegen megszállás és a fajüldöző rezsimek

ellen harcolnak”.¹⁷ A nemzeti felszabadító háborúk új kategóriáját azonban a nyugati államok jelentős része elutasította, és a gyakorlatban soha nem alkalmazták, a dekolonizációs folyamat lezárulásával pedig egyre valószínűtlenebb, hogy alkalmazni fogják (0000).

A nemzetközi fegyveres konfliktusokkal ellentétben a hadijog a nem állami szereplők 1927 részvételével zajló fegyveres konfliktusokat hagyományosan az állam kizárólagos belső joghatósági körébe tartozó ügynek tekintette, amely kívül esik a nemzetközi jog szabályozási körén. A hadijogi szabályok alkalmazása csak abban az esetben merült fel, ha a belső konfliktusban érintett állam a felkelőket **hadviselő félként** ismerte el, ekkor viszont a hadijog teljes szabályrendszere alkalmazhatóvá vált (0000). Minden más esetben azonban a belső konfliktusok az állam belső joghatósági körébe tartozó ügyeknek minősültek, vagyis a nemzetközi jogi szabályozás nem terjedt ki rájuk.

Ez a megközelítés jelentősen megváltozott az 1949. évi genfi egyezmények közös 1928 3. cikkének elfogadásával, amely **nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban** is kötelezte az államokat a harc képtelenné vált és az ellenségeskedésekben közvetlenül részt nem vevő személyekkel szembeni humánus bánásmódra. Az államok teljes diszkrecionális jogkörét ez a rendelkezés bizonyos korlátok közé szorította ugyan, a nem nemzetközi fegyveres konfliktus meghatározásának hiányában azonban a 3. cikk tárgyi alkalmazási köre bizonytalan volt. Az államok előszeretettel hivatkoztak arra, hogy nem fegyveres konfliktusban állnak, hanem csak rendőrségi akciót hajtanak végre, például zavargások leverésére vagy terrorista csoportok felszámolására. A vitás kérdést végül a Jugoszlávia-törvényszék esetjoga oldotta fel, amely a *Tadić-ügyben* kimondta, hogy **fegyveres konfliktus** akkor áll fenn, amikor „elhúzódozó fegyveres erőszakra kerül sor kormányzati hatóságok és szervezett fegyveres csoportok között, vagy ez utóbbi csoportok között.”¹⁸ Ennek értelmében tehát a nem nemzetközi fegyveres konfliktus akkor áll fenn, ha a résztvevő felek megfelelően szervezettek és a fegyveres erőszak elér egy bizonyos intenzitást, ami megkülönbözteti a pusztán zavargásoktól. Ezt a meghatározást azóta a nemzetközi joggyakorlatban egyöntetűen szokásjogi definícióként fogadták el.¹⁹

Vitatott kérdés, hogy miként kell minősíteni az úgynevezett **transznacionális** (határon átnyúló) **konfliktusokat**, amelyek nem állami szereplők részvételével zajlanak. A többségi álláspont szerint az ilyen összeütközések is nem nemzetközi fegyveres konfliktusoknak minősülnek.²⁰

¹⁷ 1. cikk 4. bek.

¹⁸ Tadić joghatósági határozat (1995). 70.

¹⁹ Lásd például: Lubanga vád megerősítő határozat (2007) 233.; Eav-ügy (2010) 412.

²⁰ Lásd bővebben Hoffmann (2010).

1930 A nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozó szabályok ugyanakkor eltérnek a nemzetközi fegyveres konfliktusokban alkalmazható normáktól. A **legfontosabb különbség** az, hogy a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban nincs kombattáns státus, vagyis a felkelők még a humanitárius jogi szabályok betartása esetén sem folytathatnak jogszerűen harci cselekményeket. Ebből következik ugyanakkor az is, hogy a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok során elfogott személyeket nem illeti meg a hadifogoly státus sem. Ilyen esetben az állam belső büntetőjogi szabályai alapján akár már a harcokban való pusztai részvételért is felelősségre vonhatja e személyeket, például állam elleni bűncselekmény elkövetése miatt.

V. A humanitárius jog által biztosított védelem

A) Személyek védelme

1931 A nemzetközi humanitárius jog az egyes személyeket megillető védelem mértékének megállapításához két fő személyi kategóriát határoz meg. Az egyik az úgynevezett **kombattánsok** – a magyar terminológiában **harcosok** – köre. Ők jogosultak a nemzetközi jog alapján az ellenségeskedésekben való közvetlen részvételre, a belső jog alapján pedig erre általában kötelesek is. Ennek következményeként ugyanakkor ezek a személyek nem csak jogszerűen támadhatnak, hanem támadások célpontjává is válhatnak. E jogállás következménye a hadviselés jogával összhangban álló cselekmények miatti büntethetetlenség.

1932 Hogy ki tartozik e személyi kategóriába, azt a nemzetközi humanitárius jog említett konkrét előírásai határozzák meg.²¹ Elsősorban a konfliktusban részt vevő államok **katonái** sorolhatók ide, de a nemzetközi jog gyakorlata és a fenti egyezményi előírások más személyek esetében is elismerik a harcos jogállást. Az államok ugyanis a háborúkban mindig törekedtek a hadba állítható személyek számának növelésére, gyakran katonai szervezetükön kívül is. A polgári lakosság többféle módon való mozgósítása – különösen napjaink egyre komplexebb fegyveres konfliktusaiban – rugalmasságot igényel a humanitárius jogi normák kialakítóitól is. Ennek eredményeképpen mára már az államok fegyveres erejének tagjai, azaz a katonák mellett **más személyek** is jogosulttá váltak a kombattáns státusra, feltéve, ha

1. fegyvereiket nyíltan viselik (legalább a támadás végrehajtását közvetlenül megelőzően);
2. a harctevékenységet felelős irányítás alatt, a hadviselés jogának és szokásainak megfelelően folytatják.

²¹ III. genfi egyezmény. 4. cikk; I. kiegészítő jegyzőkönyv. 43–45. cikk.

Így ma már kombattánsnak minősülhetnek az önkéntes csapattestek, **népi csapatok** 1933 katonáinak nem minősülő tagjai is, amennyiben teljesítik a fenti kritériumokat.²² Sőt, állami irányításra sincs szükség, ha polgári személyek még azelőtt állnak fegyverbe, mielőtt az ellenséges állam a kérdéses területet ténylegesen megszállta volna.²³

Mindazok, akik nem jogosultak a kombattáns státusra, **polgári személynek**, civilnek 1934 minősülnek, és a humanitárius jog védelmét élvezik. Ez igen tág meghatározás, azt a célt szolgálja, hogy a lehető legszélesebb körben lehessen megvonni a nemzetközi humanitárius jog által a harcokban részt nem vevő személyek jogi védelmét. Védelmük feltétele az, hogy ne vegyenek részt az ellenségeskedésekben, tehát nem hajthatnak végre támadó vagy más katonai cselekményeket, és nem is válhatnak ilyenek célpontjává.

Ha egy személy nem válik jogosulttá a kombattáns státusra, ám **mégis részt vesz** az 1935 ellenségeskedésekben, természetesen támadhatóvá válik, tehát elveszíti a jogi védelmet,²⁴ sőt nem szerzi meg a harcos státusszal együtt járó jogokat sem. Nem jogosult tehát a hadifogoly státusra, cselekményei miatt pedig az ellenséges állam akkor is büntetőjogi felelősségre vonhatja, ha azok egyébként összhangban álltak a hadviselés normáival. Az ilyen személyeket nevezik „**harcolóknak**”, ami tevékenységükre utal, anélkül, hogy elismerné annak jogszerűségét.

Vannak olyan személyek is, akik részt vesznek ugyan az ellenségeskedésekben, de 1936 esetükben maga a humanitárius jog zárja ki a kombattáns státust. Ilyenek a **kémek** és a **zsoldosok**, akiknek tevékenységét az államok nem ismerik el legitim harctéri cselekményekként.²⁵

B) Hadifoglyok védelme

A kombattáns elfogása esetén hadifogoly-státusra jogosult. Ez egyrészt **kizárja** 1937 a jogszerű harci cselekményért való **büntethetőségét**, másrészt pedig **jogi korlátok** közé szorítja fogva tartását is. A hadifogoly személyi szabadságának korlátozása nem büntetés, hanem csupán az ellenségeskedésektől való távoltartás és annak megakadályozása, hogy a kombattáns visszatérhessen saját egységeihez (erre a katonák amúgy kötelesek lennének).

²² Ennek sajátos magyar történelmi jogintézménye a „népfelkelés”, amit a közbeszéd tévesen azonosít a forradalom fogalmával. Ennek jogi alapjait utoljára a kiegyezés után, a népfelkelésről szóló 1868. évi 42. törvénycikk fektette le.

²³ III. genfi egyezmény, 4. cikk, 6. bek.

²⁴ Ezt az Emberi Jogok Európai Bírósága ismételtelen megerősítette a Kononov-ügyben hozott ítéleteiben. [Kononov v. Latvia (Application no. 36376/04). Ítélet, 2008. július 24. 131–132. bek.; 2010. május 17. 203–204. bek.]

²⁵ I. kiegészítő jegyzőkönyv. 46–47. cikk. Nem lehet egyenlőségjelet tenni az állami megbízás alapján működő katonai magánvállalkozók és a zsoldosok között. Egyes szerzők nem zárják ki az előbbieket lehetséges kombattáns státuszát sem [például Doswald-Beck (2009)].

- 1938** A hadifoglyokra az 1949. évi III. genfi egyezmény előírásait kell alkalmazni (ezeket csupán néhány ponton módosította az 1977. évi I. jegyzőkönyv), amelyek meghatározzák a hadifoglyokkal való **bánásmód** részletes szabályait, például az elszállásolás, az ételmezés, vagy az egészségügyi ellátás területén. Számos tilalmat állít fel, így például a hadifoglyok kényszervallatása vagy katonai célra való igénybe vétele tekintetében. A fogva tartó hatalomnak biztosítania kell, hogy a hadifoglyok – ellenőrzés mellett – **kapcsolatot** tarthassanak családjukkal, amelyhez a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága nyújthat segítséget. Az ellenségeskedések befejeződése után a hadifoglyokat **el kell engedni** és haza kell szállítani. Az egyezmény annak a lehetőségét is tartalmazza, hogy egészségügyi vagy egyéb méltányolható okokból már az ellenségeskedések vége előtt is hazaengedjenek hadifoglyokat.
- 1939** A hadifoglyokkal való bánásmód ellenőrzésében fontos szerepet játszik a **Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága**. Egy nemzetközi konfliktusban az egyezmény alapján bármikor meglátogathatja a hadifoglyokat, ellenőrizheti a velük való bánásmódot, jogosult számukra üzeneteket, segélyeket eljuttatni. Nem nemzetközi fegyveres konfliktus esetében erre csak az érintett hadviselő fél engedélyével van lehetősége, az esetek többségében ezt számára lehetővé is teszik.

C) Polgári személyek védelme

- 1940** A kombattánsnak nem minősülő személyek tekintetében az általános szabályok a kímélet és a védelem kötelezettsége köré szerveződnek. A legfontosabb előírás az, hogy polgári személyek ellen **nem indítható támadás**. Ez azonban nem jelent teljes támadhatatlanságot, illetve védettséget, hiszen amennyiben egy polgári személy az ellenségeskedésekbe bocsátkozik, jogszerűvé válik ellene a fegyveres erő alkalmazása, sőt emiatt felelősségre is vonható. Ilyen esetben viszont tiszteletben kell tartani azokat az **emberi jogok védelmére** rendelt garanciális szabályokat, amelyeket ilyen helyzetekben a IV. genfi egyezmény is alkalmazni rendel. Így tilos a polgári személyekkel szemben megtorló intézkedések vagy kínvallatás alkalmazása, valamint biztosítani kell a megfelelő bírói eljárásra vonatkozó szabályok betartását.²⁶
- 1941** A kombattánsok és a **civilek** éles jogi megkülönböztetésének következménye az, hogy amennyiben utóbbiak bármilyen oknál fogva részt vesznek az ellenségeskedésekben, cselekményük a **nemzetközi joggal ellentétes** lesz, még akkor is, ha egyébként megfelel a hadviselés jogának. Az ilyen cselekményt az ellenséges fél, mint említettük, bűncselekményként is kezelheti, erre rendelt jogszabályai alkalmazásával pedig akár büntetheti is, miközben a polgári személy a kombattáns státus hiányában a hadifogoly státusra sem tarthat igényt. A IV. egyezmény az ilyen helyzeteket is

²⁶ IV. genfi egyezmény, 31–34. cikk.

kimerítően igyekezik szabályozni, megállapítva a polgári személyekkel való bánásmódra és a felelősségre vonásukra vonatkozó szabályokat. Ezek az előírások különösen egy terület katonai megszállása esetén válhatnak fontossá.

D) Polgári javak védelme

1. Fogalom

A nemzetközi humanitárius jog nem határozza meg részletesen, hogy mi minősül polgári objektumnak. Csak annyit mond, hogy a **katonainak** minősülő célpont **jogszerűen** támadható, más célpont azonban nem. Ezek szerint a katonai célpont fogalmát kell meghatározni, amúgy jogilag védett minden polgári objektum. **1942**

A katonai létesítmények, katonai eszközök mindenképpen jogszerű katonai célpontnak minősülnek. Minden más esetben a **szükségességi** megközelítés érvényesül, amelyben a korábban említett szükségesség elve tükröződik. Az I. kiegészítő jegyzőkönyv értelmében csak azok az objektumok támadhatóak, amelyek **1943**

„jellegüknél, elhelyezkedésüknel, céljuknál, vagy rendeltetésüknel fogva hatékonyan elősegítik a katonai műveletet, és amelyek teljes vagy részleges megsemmisítése, elfoglalása vagy semlegesítése az akkori körülmények között meghatározott katonai előnyt jelent”.²⁷

Ez a meghatározás **dinamikus mércét** teremt. A hadviselés realitásaiból következően **1944** a jogi védelem megszűnik minden olyan esetben, amelyben a konfliktus egyik szereplője egy polgári objektumot katonai célra használ fel, akár taktikai okokból, akár a védelemmel való visszaélésre törekedve. Amennyiben például a felek egyike lakóházakat használ harcállások kialakítására, azok jogi védelme megszűnik. Szigorúbb szabályok vonatkoznak a **különleges jelentőséggel bíró objektumokra**, amelyek védelméhez – rendeltetésükre, céljaikra tekintettel vagy potenciális veszélyességük miatt – megkülönböztetett érdek fűződik. Ezek esetében a jog a támadás lehetőségét az általános szabályokon túlmenően egyéb feltételekhez is köti.

2. Általános védelem

A polgári javak humanitárius jogi védelmére részben azok **lerombolásának, elpusztulásának**, részben pedig **fosztogatásának** vagy **eltulajdonításának** a veszélye miatt van szükség. Az 1899. és az 1907. évi hágai hadviselési szabályzatokban foglalt előírások mindkét veszéllyel szemben tartalmaztak tilalmi normákat. Az utóbbi **1945**

²⁷ I. kiegészítő jegyzőkönyv. 52. cikk.

kimondta, hogy az ellenséges tulajdon csak a „háború követelményei” által kívánt mértékben pusztítható vagy vehető el, a fosztogatás pedig még a harc árán bevett helyeken is tilos,²⁸ ami jelentősen szűkítette a hadizsákmánynak, azaz a tulajdonosától jogszerűen elvonhatónak tekinthető anyagi javak körét.

- 1946** Már e korai normákban is megjelentek **emberi jogi jellegű** értékek, különösen a **magántulajdon** tiszteletben tartásával kapcsolatosan. Így az 1907. évi szabályzat előírta, hogy az ellenséges hadviselő állam polgárainak magántulajdona nem kobozható el, magánjogi tárgyú igényeik nem semmisíthetők meg.²⁹ Ezzel egyidejűleg a szabályzat tiltja a fosztogatást is.³⁰ A szabályzat a hadviselés gyakorlatából ismert „rekvirálásnak”, azaz a polgári lakosság vagyontárgyainak, eszközeinek a megszálló haderő általi igénybe vételének is igyekszik korlátot szabni, arra ugyanis csupán „a megszálló hadsereg szükségleteire” tekintettel ad lehetőséget. Más szóval ezt a szolgáltatást nem lehet aránytalan mértékben megkövetelni, sőt a szabályzat előírja a kártalanítás kötelezettségét is.³¹
- 1947** A polgári javak védelme tekintetében az 1949-ben elfogadott **genfi** egyezmények ugyanazokat az általános tilalmakat mondták ki, mint a hágai szabályok. Az egyezmények újítása a későbbiekben részletesebben bemutatandó „súlyos jogsértések” rendszerének kiterjesztésében és az ilyen cselekmények elkövetőinek kötelező büntetőjogi üldözésének előírásában található. Mind a négy egyezmény „súlyos jogsértésként” határozza meg az egyezmények által védett „vagyontárgyaknak a katonai szükség által nem indokolt, nagymérvű, jogellenes és önkényes megsemmisítése, illetve eltulajdonítása” eseteit.³² E vagyontárgyak túlnyomórészt a polgári javak körébe sorolhatóak, védelmük érdekében szigorú büntetőjogi fenyegetettség áll fenn.

3. Különleges védelem

- 1948** Mint korábban jeleztük, a hadviselés joga a különleges védelem alatt álló objektumok számára **szigorúbb védelmet** biztosít. Ez minőségileg nem új megoldás, ilyen javak ostrom vagy tűzérségi támadás során való kiemelt védelmére már az 1907. évi hágai hadviselési szabályzat is tartalmazott előírást. Ennek alapján ilyen esetekben

„minden szükséges intézkedést meg kell tenni avégből, hogy amennyire lehetséges, az istentiszteletre szánt, valamint a művészeti, tudományos és jótékony célokra rendelt épületek, a történelmi műemlékek, a kórházak, valamint a betegek-

²⁸ Uo. 23. cikk g) bek., 28. cikk.

²⁹ Uo. 23. cikk h) bek.

³⁰ Uo. 46–47. cikk.

³¹ Hágai hadviselési szabályzat. 52. cikk.

³² I. genfi egyezmény. 50. cikk; II. genfi egyezmény. 51. cikk; III. genfi egyezmény. 130. cikk; IV. genfi egyezmény. 147. cikk.

nek és a sebesülteknek összegyűjtésére szolgáló helyek megkíméltessenek... [A védekező fél köteles] ezeket az épületeket vagy gyülekező helyeket látható különös jelekkel megjelölni és ezeket a jeleket az ostromlóval előre közölni”.³³

Ugyanakkor a szabályzat **feltételként** jelölte meg, hogy e javakat a másik fél ne **1949** alkalmazza katonai célra, ebben az esetben ugyanis a jogi védelem megszűnik.

A nemzetközi humanitárius jog mai rendszere kifejezetten ide sorolja az **egészség- 1950** **ügyi** létesítményeket, a **kulturális** javakat és **műemlékeket**, a **veszélyes erőket** tartalmazó vagy a polgári lakosság **túléléséhez** szükséges létesítményeket. Ezek tekintetében a szabály az, hogy csak akkor minősíthetők katonai célpontnak és válnak támadhatóvá, ha a támadás jelentette katonai előny mellett egyéb feltételek is teljesülnek. Így például egy ilyen objektum ellen irányuló támadás előtt előzetesen fel kell hívni a másik felet annak elhagyására, hogy megszűnjön katonai jelentősége, sőt erre lehetőséget is kell biztosítani. Az ilyen objektumok katonai célú felhasználása önmagában a hadviselés jogának megsértését is jelenti.

E) A megszállás joga

A megszállás szabályrendszerét a nemzetközi humanitárius jog hagyományosan az ellenséges terület **tényleges ellenőrzéséhez** kötötte. Az 1907. évi IV. hágai egyezmény mellékletének 42. cikke szerint megszálltnak kell tekinteni „azt a területet, amely ténylegesen az ellenség hadseregének hatalmába került. A megszállás csupán azokra a területekre terjed ki, amelyeken ez a hatalom fennáll és gyakorolható.”³⁴ Ez azt jelenti, hogy az ellenséges kormány a kérdéses területek felett már nem képes gyakorolni szuverenitását, mivel az abból fakadó jogok gyakorlását a megszálló hatalom vette át. Azok a területek, amelyek ellenőrzéséért még harcok folynak, nem tekinthetők megszállt területnek.³⁵ Ez a megközelítés abból indul ki, hogy a megszállási jog egyes alapvető jogintézményei – mint például az ellenséges terület gazdasági viszonyainak szabályozása vagy a közrend fenntartása – szükségszerűen a terület feletti teljes kontrollt feltételez.

Az 1949. évi genfi egyezmények filozófiája ugyanakkor radikálisan különbözik **1952** a hágai egyezményekétől. Míg az utóbbiak alapvetően az államközi kapcsolatok szabályozására helyezték a hangsúlyt, addig a genfi egyezmények célja a háború áldozatainak védelme, ami szélesebb tárgyi alkalmazási kört feltételez. Ennek megfelelően, bár a megszállási jog szabályrendszerének alkalmazása továbbra is a

³³ 27. cikk.

³⁴ Kihirdette az 1913. évi. XLIII. tv. (Korrigált fordítás.)

³⁵ Nalelitić-ügy (2003) 217.

terület feletti tényleges ellenőrzéshez kötött, bizonyos szabályok a védett személyeket **területi ellenőrzés hiányában is** védik. Így például a polgári lakosokkal szembeni humánus bánásmód előírása az ellenséges hatalmat területi ellenőrzés hiányában is kötelezi, amennyiben valamilyen módon hatalmat gyakorolnak felettük.

- 1953** A megszállás jogának kiindulópontja, hogy a területi állam nem veszíti el szuverén jogait a megszállt terület felett, a megszállás következtében azonban ideiglenesen nem tudja gyakorolni azokat, így ezeket a jogosítványokat a kérdéses időszakban a megszálló állam gyakorolja. Mivel más államok területének annexióját a nemzetközi jog tiltja (**0000**), a terület a nemzetközi fegyveres konfliktus befejeződésével visszakerül a területi állam fennhatósága alá. A megszálló hatalom a közhatalom gyakorlása során csak a feltétlenül szükséges minimális változtatásokat hajthatja végre. Ennek megfelelően az 1907. évi IV. hágai egyezmény szabályzata és az 1949. évi IV. genfi egyezmény a megszálló hatalom intézkedéseit szigorú korlátok közé szorítja, melynek során a fő szempont a *status quo ante* megőrzése.
- 1954** A megszálló hatalom kötelessége a **közigazgatási rendszer** további működtetése, így többek között a közbiztonság fenntartása, az egészségügyi, oktatási rendszer működésének biztosítása és az adók beszedése. Ezt a tevékenységét kizárólag a megszállt terület lakosságának érdekében folytathatja, tehát a beszedett adókat csak a terület lakosságának javára használhatja fel. Nem vezethet be új büntetőjogi szabályokat és biztosítani kell a magántulajdon védelmét. Kisajátításra csak kompenzáció ellenében, katonai szükségszerűségből kerülhet sor. Tiltott minden olyan intézkedés, amely a megszállt terület *de facto* annektálásához vezetne, mint például a megszálló hatalom állampolgárainak betelepítése a megszállt területekre. A megszálló hatalomnak tiszteletben kell tartania a megszállt terület lakosságának közjogi kapcsolatait a területi állammal, így például tilos a megszállt területek állampolgárainak besorozása a megszálló hatalom fegyveres erőibe.
- 1955** A megszálló hatalom biztonsági megfontolásokból ugyanakkor bizonyos **jogkorlátozásokat** is bevezethet, így például kijárási tilalmat rendelhet el. Ideális esetben azonban a polgári lakosság mindennapi életében a megszállás nem okoz érzékelhető változást.

VI. A nemzetközi humanitárius jog működésének biztosítása

A) Belső és külső ellenőrzés

- 1956** A genfi egyezmények közös 1. cikke szerint „[a] magas szerződő felek kötelezik magukat, hogy minden körülmények között tiszteletben tartják és tiszteletben tartatják a jelen egyezményt”. A részes államoknak ennek értelmében az egyezményeknek

megfelelő **belső jogszabályokat** kell alkotniuk, azok tartalmát be kell illeszteniük a **katonai képzésbe, terjeszteniük** kell azokat, valamint megsértésük esetén tevőlegesen is **fel kell lépniük**.

A rendszer működtetésének és a jogsértések megakadályozásának egyik legfontosabb eszköze a folyamatos ellenőrzés. Az ellenőrzés **belső** oldalát a humanitárius jog betartására kötelezett fegyveres erők saját eszközei jelentik. A fegyveres erők **folyamatosan ellenőrzik saját tevékenységüket**. A kiindulópont az, hogy az előljáró mindig ellenőrzést gyakorol beosztottjának tevékenysége felett, ennek elmulasztása vagy hanyag végrehajtása az alárendelt által elkövetett jogsértő cselekmény tekintetében akár a parancsnok jogi felelősségét is eredményezheti. Az elsődleges parancsnoki felelősség jogintézménye mára az államok **belső jogában és a nemzetközi jogban** általánosan elfogadott alapelv, sőt az utóbbiban szokásjogi erejű kötelezettségnek is tekinthető.³⁶

Az ellenőrzés **külső** oldalát olyan független civil, nem kormányzati szereplők folyamatos figyelő tevékenysége jelenti, akik azt adott esetben jogi kötelezettség vagy felhatalmazás nélkül végzik. A modern társadalmakban a média és a különböző nem kormányzati szervezetek általános tevékenységük részeként foglalkoznak az államhatalom cselekményeinek ellenőrzésével, ezek között a fegyveres erő alkalmazásával kapcsolatos helyzetekben elkövetett jogsértések mindig is „hálás” témát jelentettek. A civil szervezetek közül a legfontosabb a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága.

B) Büntetőjogi eszközök

A büntetőjogi fenyegetés a legvégső eszköz az állam kezében, ám a humanitárius jog megsértésének esetei általában súlyos bűncselekményekben öltenek testet. Ez az államok saját **belső jogalkotását** igényli, hiszen a nemzetközi jog sokáig nem tartalmazott büntetőjogi normákat. A genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyveik sem foglalnak magukban kifejezetten büntetőjogi előírásokat, de utalnak arra, hogy a részes államok meghatározott jogsértő magatartásokat büntetni kötelesek. Az egyezmények által tiltott és büntetni rendelt magatartásokat – az azok érvényesítéséhez szükséges eljárási szabályokkal együtt – be kell építeniük a saját büntetőjogi rendszerükbe, majd szükség esetén gondoskodniuk kell a megfelelő fellépésről.

A genfi egyezmények és kiegészítő jegyzőkönyveik a tiltott magatartások egy részét **súlyos jogsértéseknek** (*grave breaches*) minősítik, és kimondják, hogy a részes államok büntetőjogi eszközökkel kötelesek ellenük fellépni. E bűncselekmények esetében ráadásul – azok súlya és a nemzetközi közösségnek az elkövető felelősségre vonásához fűződő érdeke okán – az egyezmények minden részes fél kötelezettségét

³⁶ Lásd különösen a 151–153. szabályokat.

megállapítják, azaz az ilyenekkel szemben elvileg minden állam köteles fellépni. Ennek érdekében lehetővé válik az univerzális joghatóság alkalmazása, azaz egy állam akkor is felléphet, ha az elkövetett jogsértésnek semmi köze sem volt hozzá (0000).

- 1961 A nemzetközi jogi normák átültetésével született belső büntetőjogi előírások a jogalkotó döntése alapján változatos formákban jelenhetnek meg. Az I. genfi egyezmény például tiltja, hogy az egyezmény által védett személyt (így az ellenségeskedésekben részt nem vevő civilt) szándékosan megöljék. E tilalom megsértését a magyar Btk. a **védett személy elleni erőszak** címén tíz évtől húsz évig terjedő, illetve életfogytig tartó szabadságvesztéssel rendeli büntetni.³⁷ Ez lehetővé teszi, hogy egy ilyen cselekmény elkövetőjével szemben Magyarország részes államként a hazai jog alapján járjon el, még akkor is, ha az elkövető nem magyar állampolgár, vagy ha a cselekmény elkövetésére nem Magyarországon került sor. A genfi egyezmények univerzális joghatóságot lehetővé tévő előírásaival összhangban a Btk. rendelkezik saját területen kívüli alkalmazhatóságáról is (0000).

VII. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága

- 1962 A genfi egyezmények a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságát (*International Committee of the Red Cross, ICRC*) (0000) egyre több feladattal és jogosítvánnyal ruházták fel. Ennek köszönhető, hogy e magánszervezet mára a nemzetközi humanitárius jog fejlesztésének egyik legfontosabb szereplőjévé vált. Az ICRC a terepmunka mellett vezető szerepet játszott a humanitárius jogi tárgyú **egyezmények kidolgozásában**, és ezen a téren elősegítette a tudományos, szervező, oktatási, valamint ezeket támogató munkát is. Létrejötté óta többé-kevésbé sikerült a saját elképzeléseit megvalósítania, és megőrizte **pártatlanságát, függetlenségét**.
- 1963 Az ICRC a legtöbb humanitárius vagy emberi jogi szervezettel ellentétben **nem keresi a nyilvánosságot**. Bizalmas módon működik, ellenőrzéseinek eredményeit nem teszi közzé. Így az államok akkor is hajlandóak a szervezettel való együttműködésre, ha az kényes, érzékeny kérdéseket feszeget. Tevékenységének bizalmas volta alól csak nagyon ritkán akad kivétel, például akkor, ha azt egy állam maga sérti meg azzal, hogy a szervezet a jelentését önkényesen nyilvánosságra hozza, kidomborítva abban a számára pozitív aspektusokat. Ilyenkor a szervezet nyilvánosságra hozhatja az egész jelentést, elkerülendő azt, hogy politikai elfogultsággal vádolják meg.

³⁷ 2012. évi C. törvény 149. §.

A nemzetközi büntető törvényszékek az ICRC munkatársainak gyakran **mentességet** 1964 biztosítanak a **tanúvallomás** megtétele alól, ha azok az adott ügyben hivatalos személyként jártak el. Ez kompromisszumos megoldás a szervezet humanitárius célú tevékenységéhez fűződő azonnali érdekek és a büntető igazságszolgáltatás érdekei között. Azt biztosítja, hogy a szervezet emberbaráti tevékenységét minden körülmények között, minden érintett fél hozzájárulásával folytathassa. Ezt a mentességet végül írott jogi előírásként bele is foglalták a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárási szabályzatába.

A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága a genfi egyezmények alapján minősülő 1965 különböző típusú konfliktusokban különböző **hatáskörökkel** bír. Ezek határozzák meg, hogy a szervezet milyen tevékenységet folytathat, így például milyen konkrét ellenőrzési jogosítványokat gyakorolhat. Mint korábban láthattuk, a nemzetközi, illetve a nem nemzetközi fegyveres konfliktusok esetén az alkalmazandó joganyag különbözik egymástól, és a szervezetnek is eltérő hatáskörei vannak:

1. Nemzetközi fegyveres összeütközések esetén a genfi egyezmények teljes szövege alkalmazandó, az ICRC pedig gyakorolhatja valamennyi, az általuk biztosított jogosítványát. Így például a III. egyezmény alapján ellenőrizheti a hadifoglyokkal való bánásmódot, küldöttei a fogva tartó hatalom képviselőjének jelenléte nélkül beszélhetnek velük, gondoskodhatnak a külvilággal, családjukkal való kapcsolattartásukról. A IV. egyezmény alapján hasonló jogosítványai vannak a civil fogvatartottak tekintetében. A szervezet járművei és segélyszállítmányai akár a művelési területeken is szabadon mozoghatnak, a hadviselő felek nem akadályozhatják őket. Ellenőrizhetik ugyan tevékenységüket, ez azonban nem irányulhat a szervezet működésének akadályozására vagy ellehetlenítésére.
2. Nem nemzetközi fegyveres konfliktusokban viszont a szervezet nem bír mindezekkel a jogosítványokkal, hiszen ilyen konfliktusokban az alkalmazandó joganyag is szűkebb. Az egyezmények közös 3. cikke csupán lehetőséget ad arra, hogy a szervezet felajánlja segítségét a szembenálló feleknek, azok azonban azt nem kötelesek elfogadni. A gyakorlat eddig azt mutatta, hogy a felek általában nem utasítják el a segítséget.
3. Fegyveres konfliktusnak nem minősülő belső zavargások, szórványos erőszak esetén maga a nemzetközi humanitárius jog sem alkalmazandó. Az ICRC esetleges tevékenysége ilyen esetben semmilyen nemzetközi szerződéses jogi alappal nem bír. Amennyiben azonban a szervezet szükségesnek látja, saját jogán ajánlhatja fel segítségét az érintett államnak, amelyet az nem köteles elfogadni. Ugyanakkor sok esetben elfogadja, mert a segítségre szükség van, a szervezettel való együttműködés pedig általában pozitívabb megítélést élvez a nemzetközi közösségben, elutasítása viszont rossz politikai üzenetet hordoz.

Bár az ICRC működése alapvetően jogi alapokra épül, nem elhanyagolható abban a 1966 diplomáciai eszközök szerepe sem. A **humanitárius diplomácia** lényege a mai napig az, hogy a szervezet emberiség okokból akár a nélkül is tárgyalásokba bocsátkozik

az érintett felekkel, hogy jogi vitákba bonyolódna. Jó példa erre a Guantánamo támaszponton fenntartott, komoly vitákat kiváltó amerikai börtön esete. Az Egyesült Államok egyértelmű jogi álláspontja szerint a 2001. szeptember 11-e óta zajló terrorizmus elleni küzdelmében elfogott személyek jelentős része, így az al-Kaida tagjai és egyéb fegyveresek nem teljesítik a genfi egyezmények kombattánsokra vonatkozó előírásait, emiatt nem jogosultak a teljes körű védelemre, például a hadifogoly-státusra. Ennek ellenére – igaz, némi viták után – a fogva tartásuk helyszínéül szolgáló támaszpontra az ICRC küldöttei bejutottak, ellenőrzéseket végeztek, valamint közreműködtek abban, hogy a fogva tartottak üzenetei eljussanak családtagjaikhoz.